

УДК 338.43

Л. Тернова
В. Маргасова
Н. Ткаленко

L. Ternova
V. Marhasova
N. Tkalenko

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

IDENTIFICATION OF THE MAIN THREATS AND ESTIMATION OF THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

В статті визначено основні загрози національній економічній безпеці України. Проаналізовано сучасний рівень і виявлено тенденції економічної безпеки національної економіки.

Ключові слова: економічна безпека, національний інтерес, загроза, стабільність, розвиток, тенденція.

В статье определены основные угрозы национальной экономической безопасности Украины. Проанализирован современный уровень и выявлены тенденции экономической безопасности национальной экономики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальный интерес, угроза, стабильность, развитие, тенденция.

In the article the main threats of economic security of Ukraine were identified. The modern level was analysed and tendencies of national economic security were defined.

Keywords: economic security, national interest, threat, stability, development, trend.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах вирішення проблеми підвищення рівня економічної безпеки країни набуває першочергового значення, стає найважливішою характеристикою якості життя та стану економіки. Радикальні трансформації в нашій державі стали наслідком тривалих соціально-політичних та економічних змін. Становлення України як незалежної, демократичної, економічно розвинутої країни відбувається в умовах складної геополітичної ситуації, посилення економічної кризи. Останні роки характеризуються непередбачуваністю, нестабільністю процесів, що відбуваються у сфері економічної безпеки на глобальному, національному та регіональному рівнях. Найбільш небезпечними слід вважати: політичну нестабільність, соціальну незахищеність основної частини населення, залежність економіки від експортних поставок, нерівномірність економічного розвитку регіонів, екологічну напруженість, низькі темпи впровадження інноваційних технологій і випуску інноваційних продуктів.

Постановка проблеми. Відсутність загально визнаної теорії національної безпеки, теоретико-методологічних засад регулювання розвитку економічної безпеки України ускладнює обґрунтування державної політики та знижує ефективність її державного регулювання. Є всі підстави стверджувати, що накопичений потенціал загроз внутрішнього й зовнішнього характеру досяг такого рівня, за якого без розробки та впровадження цілеспрямованої системної політики захисту національних економічних інтересів на порядку денному постало питання про існування України як цілісної, суверенної держави.

Аналіз останніх досліджень. В українській економічній літературі проблемам національної безпеки присвячені праці В. Богдановича, О. Власюка, В. Ліпкана, А. Музиченка, В. Предборського, В. Савченка, Д. Стеценка та інших. Дослідженню й розвитку загальної теорії та практики формування й функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки країни відводилось значне місце в працях багатьох відомих українських учених, зокрема: О. Барановського, В. Бородюка, З. Варналія, А. Гальчинського, Б. Губського, В. Геєця, М. Єрмошенка, Я. Жаліла, М. Кизима, С. Кириленка, В. Короля, С. Ковальчука, П. Курмаєва, С. Мочерного, В. Мунтіяна, А. Сухорукова, М. Павловського, Г. Пастернак-Таранушенка, а також російських дослідників, таких як Л. Абалкіна, С. Глазьева, С. Головніна, В. Городецького, І. Лазарева, В. Медведева, Є. Олейнікова, А. Пороховського, В. Сенчагова та інших.

Проте, слід зазначити, що дослідження процесу управління та проблеми забезпечення економічної безпеки держави як одного з визначальних чинників сталого розвитку на теоретичному рівні ще

не отримало достатнього фундаментального, ґрунтового і комплексного відображення в економічній літературі, що негативно позначається на формуванні інституційного і нормативно-правового середовища, інноваційному поступі країни.

Постановка завдання статті полягає в дослідженні сучасного стану національної економічної безпеки і виявленні основних економічних загроз в Україні.

Викладення основного матеріалу. В Україні на макрорівні зроблено певну спробу встановити взаємозв'язок загроз із пріоритетними національними інтересами, але стверджувати, що проблема ідентифікації загроз, які впливають на національну безпеку України, є вирішеною передчасно. Дане твердження ґрунтується на трьох основних положеннях.

По-перше, аналіз чинного законодавства свідчить про відсутність системного підходу до визначення базових категорій національної безпеки, починаючи з поняття «національні інтереси».

По-друге, взаємозв'язок функціональних сфер національної безпеки призводить до того, що намагання підвищити рівень захисту національних інтересів в одній зі сфер не обов'язково означає автоматичне підвищення загального рівня національної безпеки.

По-третє, необхідно визначитися з критичними системними параметрами в кожній сфері національної безпеки, за умови дотримання яких соціальна система не втрачає здатності до саморегуляції (її втрата може призвести до руйнації цілісності).

Серед основних пріоритетних економічних інтересів автори виділяють [2]:

- створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки;
- розбудова розвинутої інституціональної ринкової інфраструктури, ефективного господарського механізму та правового їх забезпечення;
- забезпечення альтернативних джерел надходження енергоресурсів, перш за все, нафти та газу;
- створення ефективного військово-промислового комплексу;
- збереження й розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалів України;
- вирішення державою соціальних проблем;
- створення надійної системи економічної безпеки України;
- побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигідності тощо.

Виходячи з реальної ситуації в українській економіці у процесі її реформування, можна виділити такі ключові економічні загрози:

- посилення структурної деформації економіки;
- зниження інвестиційної та інноваційної активності та розпад науково-технічного потенціалу;
- тенденція до перетворення України на паливно-сировинну периферію розвинутих країн;
- посилення залежності від імпорту;
- відплив з країни валютних ресурсів;
- поглиблення майнового розшарування суспільства;
- високий рівень зовнішнього та внутрішнього боргу;
- надмірна відкритість економіки;
- криміналізація економічних відносин.

Подальше посилення структурної деформації економіки – одна з головних загроз безпеці України, оскільки вона пов'язана з відтворенням народногосподарських диспропорцій, які склалися у минулому, та зумовлених ними аномалій сучасної економіки. Ця структура економіки постійно відтворює багато сучасних труднощів, а можливості її зміни визначають майбутнє економіки, долю ринкових перетворень. Сутність успадкованої від СРСР структурної деформації міститься у гіпертрофованому розвитку галузей ВПК, ПЕК та важкої промисловості, з одного боку, та надмірно відсталім станом галузей та сфер виробництва, які працюють безпосередньо на людину, задоволення її потреб – з іншого. Йдеться про відставання легкої та харчової промисловості, індустрії послуг і побуту. Фактично у країні склалася така економічна структура, яка постійно відтворювалася, не забезпечуючи необхідного розвитку названих галузей та сфер господарювання. З такою структурою вийти з кризової ситуації дуже важко. Тобто Україні потрібно зростання, яке буде супроводжуватися структурними перетвореннями.

Зниження інвестиційної та інноваційної активності, руйнування науково-технічного потенціалу – серйозна загроза економічній безпеці країни. Кризовий стан економіки виявляється, перш за все, в істотному зниженні інвестиційної та інноваційної активності. Без масштабних капіталовкладень у стратегічні сфери народного господарства, зрушень у їх адміністративно-

правовому забезпеченні економічне відродження України неможливе. На думку спеціалістів, до основних загроз економічній безпеці в інвестиційному комплексі можна зарахувати: різке зниження обсягів ресурсів капітального будівництва; зруйнування економічних зв'язків між його підсистемами (сировинна база, технічне та технологічне забезпечення; наукова та кадрова база), відсутність стратегічних орієнтирів у інвестиційній сфері; переважання тактичної спрямованості в інвестиційному процесі (елітне житлове будівництво, підтримка експортно-орієнтованих сировинних галузей та ін.) над стратегічною.

Як внутрішні, так і зовнішні фактори національної економічної безпеки, наражаються на безпосередній вплив тіньової економіки – однієї з найбільш небезпечних загроз, розвиток якої призводить до руйнації та диспропорцій фундаментальних зв'язків у системі «держава-суспільство-підприємство-особа». Втрачаючи контроль над значною частиною економічного простору, держава послаблює свою силу і зменшує обсяг свого регуляторного впливу та контролю, перетворюється на один із конкуруючих центрів сили щодо реалізації загальнонаціональних інтересів: вона не захищає особу від кримінальної частини тіньової економіки, не допомагає малому та середньому підприємницькому секторам захиститися від дії згубного впливу тінізації елітних секторів економіки. Виникає глибокий розрив між особою та державою, заснований на втраті взаємної довіри і, як наслідок, з'являється взаємна недовіра індивідів.

Держава втрачає функції захисту експліцитних та імпліцитних контрактів, що також призводить до посилення недовіри та несхильності до довгострокової стратегічної економічної діяльності (у тому числі й інвестування). Це, відповідно, знижує й ефективність економіки у середньо- та довгостроковому горизонті функціонування.

Зростання питомої ваги тіньової економіки у загальному обсязі господарювання провокує посилення недовіри у відносинах легітимних економічних суб'єктів, є перепорою на шляху розвитку ефективних економічних процесів у цілому; це, зокрема, пов'язано зі збільшенням трансакційних витрат, що є неминучим у зв'язку зі зростанням загальної недовіри та посиленням фактора ризику, що, у свою чергу, посилює невизначеність та нестабільність процесів. Поглиблення розриву між особою і державою, з одного боку, значно знижує якість трудових ресурсів країни за рахунок, зокрема, руйнації позитивних мотивів діяльності, роз'єднання нації, а з другого – погіршує якість державного регулювання і соціально-економічних процесів, деформує зв'язки між макро- та мікроекономічними їх ріннями. Відсутність довіри до держави з боку інших економічних агентів має реальну вартісну оцінку: вона виявляється у розміщеннях мільярдних доларових заощаджень громадян поза офіційною фінансовою системою, у тіньовій еміграції капіталів та робочої сили. Оскільки всередині країни як засіб обігу застосовується валюта іншої держави, виникає реальна загроза економічній безпеці, яка пов'язана із залежністю від монетарно-фінансової політики інших країн, втратою суверенітету у галузі економічної та соціальної політики.

Аналіз змісту загроз економічній безпеці України, визначений Концепцією (основами державної політики) національної безпеки України та Законом України «Про основи національної безпеки України», свідчить про те, що їх перелік суттєво перероблений, розширений та оновлений згідно із сучасним станом забезпечення економічної безпеки [3]. Але чинна система економічних загроз національній безпеці не враховує вагомих небезпек, визначених Концепцією (основами державної політики) національної безпеки України, які є актуальними і до сьогодні. Ними є: економічна ізоляція України від світової економічної системи; неконтрольований вплив за межі України інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів. Ці загрози мають бути включені до Стратегії забезпечення національної безпеки України [2].

Згідно з «Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України» рівень економічної безпеки національної економіки визначається на основі інтегрального індикатора економічної безпеки. Індикаторами економічної безпеки вважаються найважливіші економічні показники, визначені на основі критеріїв економічної безпеки, а їх граничні значення є кількісними величинами, порушення яких спричиняє загрозливий тенденції в економіці [8].

Окремо по складових економічної безпеки та в цілому даний індикатор розраховує Міністерство економічного розвитку і торгівлі України щоквартально [8]. В основу таких розрахунків закладаються нормалізовані значення вхідних показників за кожним індикатором та їхні вагові коефіцієнти, що вказують на ступінь внеску в забезпечення економічної безпеки кожної складової. Розрахунок інтегрального індексу дозволяє не тільки оцінити економічну ситуацію в країні у цілому, але й за окремими сферами економіки. Стан економічної безпеки оцінюється шляхом зіставлення розрахованих індикаторів безпеки з їх пороговими і граничними значеннями. Існування відхилення від порого-

вого значення показує негативний чи позитивний вплив на інтегральний рівень певної складової економічної безпеки.

У «Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України» визначені три зони стану інтегрального індикатора економічної безпеки: від 0 до 50 % – критичний стан, від 50 % до 80 % – небезпечний стан, від 80 до 100 % – задовільний стан [9].

Розглянемо динаміку інтегрального індикатора економічної безпеки України, розрахованого згідно з вищезазначеною методикою, в цілому з 1996 по 2011 рр.

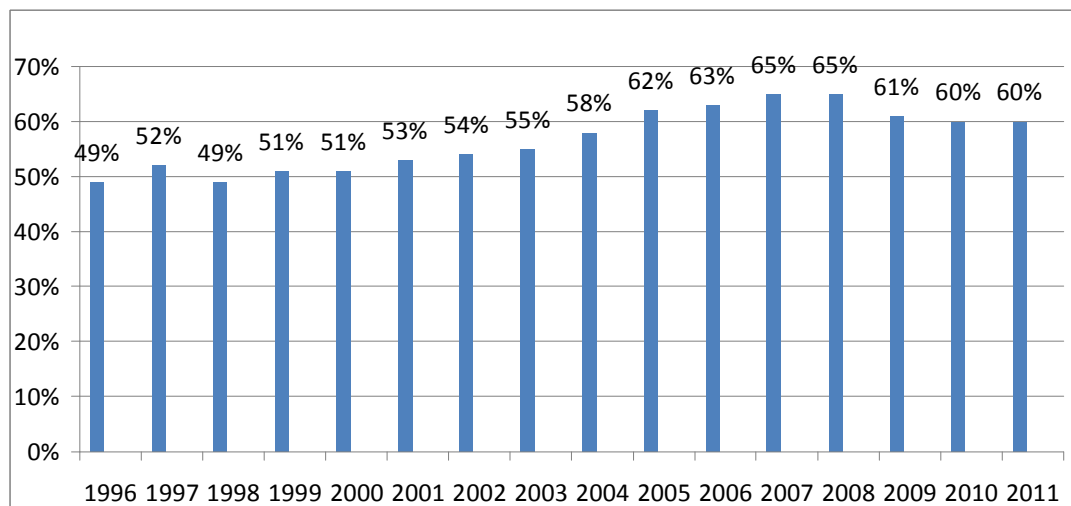

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника економічної безпеки національної економіки

Як видно з рис. 1, основні тенденції, що характеризують стан економічної безпеки національної економіки, полягають в наступному [9]:

1) починаючи з 1999 р., рівень економічної безпеки знаходився в межах 50–80%, не виходячи за межі небезпечної зони;

2) протягом 2000–2007 рр. існувало стабільне покращення стану економічної безпеки і найвищий рівень її інтегрального показника був зафіксований у 2007–2008 рр.;

3) після досягнення максимального значення, у 2009–2010 рр. показник почав знижуватися під впливом дії факторів світової економічної кризи, яка вплинула на більшість складових економічної безпеки національної економіки. За допомогою «Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» розраховуються інтегральні індикатори за складовими економічної безпеки, динаміка яких у 2009–2011 рр. за трьома зонами стану безпеки, представлена у табл. 1.

Як видно з табл. 1 за підсумками 2011 р. переважна більшість складових рівня економічної безпеки знаходилась у зоні небезпечного стану (7 з 10 показників). У зоні критичного стану безпеки розташовані показники макроекономічної безпеки (44 %) та науково-технологічної безпеки (48 %). До зони задовільного стану безпеки перемістився показник продовольчої безпеки (з 79 % у 2009–2010 рр. до 82 % у 2012 р.).

Таблиця 1

Динаміка інтегральних індикаторів складових економічної безпеки

Складові економічної безпеки	2009	2010	2011	Зони безпеки у 2011 р.
Макроекономічна	50	49	43	критична
Науково-технологічна	52	44	48	критична
Демографічна	51	51	53	небезпечна
Енергетична	54	52	55	небезпечна
Інвестиційна	62	58	58	небезпечна
Виробнича	47	56	58	небезпечна
Фінансова	60	62	63	небезпечна
Зовнішньоекономічна	83	76	68	небезпечна
Соціальна	75	75	75	небезпечна
Продовольча	79	79	80	задовільна

Так, небезпечний стан у демографічній ситуації характеризують табл. 2–3 [9].

Таблиця 2

Характеристика демографічної ситуації в Україні, тис. осіб

Рік	Всього	у тому числі		Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст населення	Міграційний приріст населення
		міське	сільське				
2003	48003,5	32328,4	15675,1	408,6	765,4	-356,8	-24,2
2004	47622,4	32146,4	15476,0	427,3	761,3	-334,0	-7,6
2005	47280,8	32009,3	15271,5	426,1	782,0	-355,9	4,6
2006	46929,5	31877,7	15051,8	460,4	758,1	-297,7	14,2
2007	46646,0	31777,4	14868,6	472,7	762,9	-290,2	16,8
2008	46372,7	31668,8	14703,9	510,6	754,5	-243,9	14,9
2009	46143,7	31587,2	14556,5	512,5	706,7	-194,2	13,4
2010	45962,9	31524,8	14438,1	497,7	698,2	-200,5	16,1
2011	45778,5	31441,6	14336,9	502,6	664,6	-162,0	17,1
2012	45633,6	31380,9	14252,7	520,7	663,1	-142,4	61,8

Виходячи з даних таблиці, можна зробити висновки про погіршення демографічної ситуації в країні, а саме зменшення чисельності населення та від'ємний приріст.

Серед основних негативних тенденцій, що характеризують демографічну ситуацію, виділяється тенденція старіння нації – збільшення кількості населення старше ніж 60 років і зменшення населення у віці 16–59 років.

Згідно з даними Організації Об'єднаних Націй, Україна за індексом людського розвитку 2011 року посіла 76-те місце серед країн світу і знизилася на сім позицій, порівняно з рейтингом 2010 року (69-те місце). Крім того, індекс людського розвитку України став на позиції позаду Білорусі (65-те місце), Росії (66-те місце), Казахстану (68-ме місце) [6].

Таблиця 3

Вікова характеристика населення України, тис. осіб

Рік	Розподіл постійного населення за окремими віковими групами								
	Всього населення	0-14 років	0-15 років	0-17 років	16-59 років	15-64 роки	18 років і старше	60 років і старше	65 років і старше
2003	47823,1	7569,5	8315,9	9878,6	29314,5	33060,2	37944,5	10192,7	7193,4
2004	47442,1	7246,3	7966,1	9503,3	29514,6	32826,5	37938,8	9961,4	7369,3
2005	47100,5	6989,8	7664,8	9129,2	29656,3	32603,5	37971,3	9779,4	7507,2
2006	46749,2	6764,7	7408,3	8802,0	29812,1	32417,4	37947,2	9528,8	7567,1
2007	46465,7	6606,4	7218,1	8536,1	29799,8	32256,2	37929,6	9447,8	7603,1
2008	46192,3	6501,1	7071,0	8325,7	29738,5	32184,5	37866,6	9382,8	7506,7
2009	45963,4	6476,2	7005,0	8186,3	29586,0	32169,8	37777,1	9372,4	7317,4
2010	45782,6	6483,6	6982,6	8081,1	29328,6	32130,2	37701,5	9471,4	7168,8
2011	45598,2	6496,0	6975,7	8003,3	29090,1	32137,0	37594,9	9532,4	6965,2
2012	45453,3	6531,5	6993,1	7971,6	28842,2	31993,3	37481,7	9618,0	6928,5

У вітчизняній економіці існує тенденція поглинання українських ефективно працюючих підприємств іноземними інвесторами. Як приклад, можна навести історію розвитку компанії ТОВ «Техноком» – засновника і лідера українського ринку продуктів швидкого приготування та смакових приправ ТМ «Мівіна», яка у 2008 р. заробила понад 700 млн грн і контролювала 97 % ринку вермішелі швидкого приготування, але у 2010 р. була поглинута харчовим гігантом «Nestle» [6].

Рівень контролю іноземними ТНК над вітчизняними суб'єктами господарювання, а отже і рівень їх впливу на розвиток національної економіки виражається в першу чергу через показники іноземного інвестування (табл. 4). Аналіз даних табл. 4 свідчить про зростання впливу іноземних компаній на економіку України. До початку 2013 р. під їх контролем перебувала значна частина власного

капіталу українських підприємств, адже сукупний приріст ПІІ по відношенню до власного капіталу за 2006–2012 рр. склав біля 30 % [9].

Таблиця 4

Контроль іноземних суб'єктів господарювання над вітчизняними підприємствами

Показники	Роки						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Приріст прямих іноземних інвестицій в економіку України, млн. дол. США	4717,3	7935,4	6073,7	4436,6	4655,0	4654,3	5955,9
Курс гривні, грн. за 100 дол. США	505,00	505,00	526,72	779,12	793,56	798,99	799,30
Приріст прямих іноземних інвестицій в економіку України, млн. грн.	23822,4	40073,8	31991,4	34566,4	36940,2	37187,4	47605,5
Власний капітал підприємств України на кінець періоду, млн. грн.	634049,2	783854,7	838122,3	921305,1	978032,9	982279,0	1033320,4
Відношення приросту ПІІ до обсягу власного капіталу підприємств України	0,038	0,051	0,038	0,037	0,038	0,038	0,046

В Україні поступово зростає рівень використання іноземними ТНК національних мінерально-сировинних природних ресурсів, про що говорить структура накопичених ПІІ в економіці України, де частка ПІІ у добувну промисловість з кожним роком має тенденцію до збільшення. Так, якщо у 2006 р. питома вага ПІІ у добувну промисловість становила 1,9 %, то у 2011 р. вона зросла до 2,6 % (табл. 5). У доповіді UNCTAD про світові інвестиції 2012 р. «На шляху до нового покоління інвестиційної політики» відзначено, що у країнах СНД переважна кількість іноземних інвестицій концентрується у секторі видобутку корисних копалин [6]. Граничне значення показника економічної безпеки на рівні 2 % ПІІ у добувну промисловість національна економіка перетнула, що свідчить про тенденції до формування сировинної моделі національної економіки.

Таблиця 5

Структура ПІІ в економіку України за окремими видами економічної діяльності у 2006–2011 рр. (млн дол. США)

Види економічної діяльності	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40026,8	49946,6
Промисловість всього, в тому числі:	5169,2	6111,1	8004,1	8052,6	9021,9	14924,0
добувна промисловість	330,3	431,6	1052,7	1070,3	1128,1	1311,8
переробна промисловість	4769,6	5547,5	6813,0	6855,7	7740,8	12911,7
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	1171,6	1272,0	1561,2	1685,9	1837,2	2218,2
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	1246,4	1440,5	1596,7	1356,5	1401,2	6108,7
Сільське та лісове господарство, мисливство	309,6	404,3	557,3	813,3	871,4	685,1
Будівництво	512,8	839,8	1631,8	1936,6	2212,9	813,8
Торгівля	1956,1	2625,7	3072,1	3687,0	4224,6	5243,3
Фінансова діяльність	1146,2	2516,1	4869,1	7154,7	8968,4	16117,8
Операції з нерухомістю та послуги підприємцям	1056,1	1768,6	2669,3	3613,8	4065,0	8232,9

В Україні мають місце загрози щодо монополізації окремих галузей національної економіки іноземними ТНК, які полягають у:

- монополізації іноземними ТНК українського ринку зв'язку і телекомунікаційних послуг. Російська Privatne At контролює 100 % українського оператора МТС, російська «Альфа-груп» володіє 100 % ПАТ «Українські радіосистеми» і 43,5 % «Київстар GSM», Astelit Limited Liability Company (Нідерланди) володіє 100 % українського оператора «Life», норвезькій компанії Telenor належить 56,5 % «Київстар GSM» та 20 % Golden Telecom Inc., австрійському концерну «Epic Goldscheider & Wurmbock» належить 92,79 % акцій «Укртелекому» [6];

- опануванні іноземними ТНК нафтогазової галузі України, про що свідчить володіння російськими компаніями «ТНК-ВР», «Татнефть», «Лукойл», «Альянс» чотирма найбільшими українськими НПЗ. Дві російські компанії – «ТНК-ВР» і «Лукойл» контролюють більше 85 % української нафтопереробки, а також левову частину оптових та роздрібних ринків нафтопродуктів, що в свою чергу призводить до виникнення підозр відносно антиконкурентної поведінки ТНК шляхом монопольного права щодо підвищення цін на енергоносії або введення обмежень на їх постачання;

- монопольному положенні ТНК в кольоровій металургії за рахунок володіння двома найпотужнішими заводами галузі: ТНК «Русский Алюминий» через свої офшорні підрозділи (Gordal Holdings A.V.V. та Gandela International A.V.V.) контролює ТОВ «Алюміній України» та ПАТ «Миколаївський глиноземний завод»; інша ТНК «Суал-холдинг» через ПАТ «АвтоВАЗ-Інвест» володіє 93,01 % акцій ПАТ «Запорізький алюмінієвий комбінат»;

- поглинанні банків та зростанні частки іноземного капіталу в банківському секторі України, про що свідчить збільшення притоку ПІІ у фінансовий сектор країни. Так у 2006 р. питома вага ПІІ у фінансову діяльність України становила 6,8 %, у 2007 р. – 11,6 %, 2008 р. – 16,5 %, 2009 р. – 20,1 %, 2010 р. – 22,4 %, 2011 р. – 32,3 %. Відповідно збільшилась частка іноземного капіталу в сукупному зареєстрованому статутному капіталі українських банків, яка у 2007 р. становила 27,6 %, а на 1.01.2013 р. зросла до 39,5 %. В Україні сьогодні діє 53 банки за участю іноземного капіталу, у тому числі 22 кредитно-фінансових установ із 100%-м іноземним капіталом [6];

- монопольному положенні іноземних ТНК на ринку тютюнових виробів. У 2012 р. український ринок був розділений між чотирма великими гравцями: частка Philip Morris Ukraine становила 31 %, Imperial Tobacco Group – 24 %, Japan Tobacco Ukraine – 27 %, British American Tobacco Ukraine (Прилуцька тютюнова фабрика) – 17 %, решта виробників – 1 % [6].

Враховуючи те, що українська статистика не надає повної інформації щодо показників діяльності іноземних ТНК, на сьогоднішній день не можливо більш точно оцінити загальну ступінь концентрації іноземних ТНК в інших галузях економіки України.

На сьогоднішній день існує загроза зростання вивозу іноземними ТНК давальницької сировини (матеріалів, напівфабрикатів, сировини, комплектуючих виробів, енергоносіїв) з України для замовників у інші країни з метою виготовлення за кордоном готової продукції, про що свідчать показники табл. 6.

Таблиця 6

Експорт підприємствами з ПІІ давальницької сировини

Роки	Експорт підприємствами з ПІІ давальницької сировини (млн дол.США)
2006	15717,4
2007	16971,1
2008	15449,8
2009	14289,3
2010	17262,0
2011	19365,1
2012	20411,1

В Україні спостерігається переважне спрямування інвестицій ТНК у виробництва із застарілими технологічними укладами та низькотехнологічними галузями економіки. За оцінками фахівців, 95 % ПІІ з боку міжнародних організацій та юридичних осіб іноземних держав виробничого спрямування вкладалися у виробництва України, які належать до третього та четвертого технологічних укладів (важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, суднобудування, кольорова металургія,

органічна та неорганічна хімія). П'ятий технологічний уклад (комп'ютеризація, інформатизація, сучасні галузі електротехнічної промисловості, приладобудування, будівництво високотехнологічних приладів, авіаційна, медична, хімічна, фармацевтична промисловість) не перевищує 5 %, а шостий (мікробіологічна промисловість, наукоємна і високотехнологічна медична техніка, види діяльності, засновані на біотехнологіях, інженерії) – менший 1 %. Інноваційна активність ТНК в Україні на сучасному етапі досить низька. Обсяг фінансування інновацій ТНК становить всього 3 % від загально-го. В умовах глобалізації економіки тільки впровадження інноваційної моделі розвитку здатне забезпечити Україні економічне зростання. У більшості розвинутих країн доля витрат на наукові дослідження і розробки перевищує 65 % від загального обсягу інвестицій, а в Україні вона не перевищує 12% [1].

В Україні спостерігається значний вплив прибутків закордонних філій ТНК на фінансування внутрішнього інвестиційного процесу материнських компаній, в той час коли на реінвестування в розвиток українських філій надходить мізерна їхня частка. Згідно з даними The Vienna Institute for International Economic Studies, питома вага репатрійованого прибутку ТНК в загальних обсягах прибутку від ПІІ у 2011 р. становила близько 94 %. У 2011 р. іноземними інвесторами було реінвестовано всього 40,2 млн дол. США (2,1 %) [9]. При цьому слід враховувати, що під час кризових явищ іноземні підприємства скорочують обсяги ПІІ у приймаючі країни і спрямовують їх у країну базування, щоб там стабілізувати ситуацію. Так сталося в Україні у 2008–2009 роках, про що свідчать показники табл. 7.

Як видно з таблиці, у 2009–2012 рр. спостерігалось значне скорочення обсягів ПІІ в економіку України порівняно з попередніми роками. Вилучення інвестицій, особливо у фінансовій сфері, у поєднанні з іншими причинами кризи, значно вплинуло на вітчизняну економіку: у 2009 р. ВВП України скоротився на 15,2%, обсяг промислового виробництва впав до рівня 2003 року.

Таблиця 7

Темпи росту (зниження) обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну

Рік	Обсяги ПІІ в Україну, млн дол США	Відсотки до попереднього року, %
2004	8353,0	133,2
2005	16375,2	196,0
2006	21186,0	129,3
2007	29489,4	139,1
2008	35723,4	121,1
2009	40026,8	112,0
2010	44708,0	111,7
2011	49362,3	110,4
2012	54462,4	110,3

В Україні існує загроза постачання неякісної і шкідливої продукції, зокрема, лікарських засобів, виробленої на окремих підприємствах ТНК. Так, Державна служба України з лікарських засобів розмістила на офіційному сайті інформацію про лікарські засоби, що становлять серйозний ризик для життя. До переліку виробників даної продукції увійшли потужні ТНК, такі як: «Roche Diagnostic», «Covidien», «Medtronic» та ін. [6]. Вплинути на виробників шкідливої продукції можна за допомогою заборони її ввезення або поширення інформації про її якість.

За рейтингом Doing Business-2012, підготовленим Всесвітнім банком і Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC), Україна із 183 місць посіла: 111 місце у рейтингу по захисту прав інвесторів, 112 місце – по відкриттю бізнесу, 180 місце – по отриманню дозволів на будівництво, 181 місце – по сплаті податків. У загальному рейтингу умов для ведення бізнесу вона опустилась у 2012 р. порівняно з 2011 р. на три позиції і посіла 152 місце [7].

Прагнення резидентів до укріплення доходів від тіньової діяльності є поширеним явищем у вітчизняній економіці. За даними експертів Національного інституту стратегічних досліджень України, тіньовий відтік капіталу з України в 2000–2008 рр. склав 82 млрд дол. США. Розрахунки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України показують, що обсяг тіньової економіки останні п'ять років перебуває в діапазоні від 28 % до 39 % ВВП. Згідно з розрахунками австрійського економіста Ф. Шнайдера, рівень тіньової економіки в Україні становить 52,8 % від офіційного ВВП, про що йдеться в доповіді економістів НІСД [6].

Висновки. Для протидії загрозам національній економіці необхідно досить чітко визначити систему національних інтересів, на основі якої будуть базуватися дії держави. Серед них виділимо такі:

- формування єдиного ринкового та інформаційного простору;
- інвестиційна привабливість;
- здійснення структурної перебудови економіки;
- створення достатніх запасів державних золотовалютних резервів;
- подолання інфляції;
- захист національного ринку від несприятливої дії світової та іноземної конкуренції;
- прискорення відтворювального процесу;
- покриття дефіциту бюджету;
- збереження нагромаджень громадян;
- стабілізація курсу національної валюти;
- реалізація регіональних соціально-економічних програм;
- поживлення підприємницької активності;
- підвищення зайнятості населення;
- доступ на міжнародні ринки капіталу;
- зміцнення міжнародного авторитету фінансової системи держави та її окремих інститутів;
- раціоналізація ринку;
- прогнозованість соціально-економічного розвитку.

Викладений в статті матеріал дає підстави стверджувати про необхідність розробки науково-обґрунтованих механізмів державного регулювання безпеки, спрямованих на захист інтересів країни. Проте на вітчизняних теренах поки що має місце обґрунтування теоретичних основ забезпечення безпеки в окремих її сферах (політичній, економічній та інших), а досліджень, у яких з позицій системного підходу розглядається національна безпека в цілому майже немає. Підтвердженням цього, зокрема, є значна недосконалість та суперечливість чинного законодавства з питань національної безпеки, періодичні загострення внутрішньо економічної ситуації в державі.

Все це вимагає пошуку принципово нових ідей, державно-управлінських рішень, удосконалення існуючих та створення нових механізмів щодо забезпечення національної безпеки, подальшого розроблення й доопрацювання теоретико-методологічних основ забезпечення безпеки крізь призму осмислення сучасних поглядів на сутність, шляхи, засоби, способи й методи захисту національних інтересів.

Водночас слід зауважити, що теоретико-методологічні засади національної безпеки, які можна було б використовувати для підвищення рівня формування й реалізації державної політики та державного регулювання в цій сфері, перебувають на стадії активного обговорення.

Список використаної літератури

1. Гонта О. І. Структуризація зовнішніх впливів на економіку регіонів України в умовах глобалізації / О. І. Гонта // Чернігівський науковий часопис. – 2011. – № 1(1). – С. 21–29. – (Серія 1 : Економіка і управління).
2. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегій економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України 2002 р. – К. : Інформ.-вид. центр Держкомстату України, 2002. – 74 с.
3. Закон України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 1433.
4. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 482.
5. Король В. С. Моделі й стратегії розвитку економіки України / В. С. Король // Моделювання регіональної економіки. – Івано-Франківськ, 2012. – № 1(19). – С. 285–295.
6. Курмаєв П. Ю. Державний механізм регулювання економічної безпеки / П. Ю. Курмаєв // Современный научный вестник. – 2010. – № 11. – С. 49–54. – (Серія : Экономика).
7. Панасюк Б. Я. Державне управління в умовах ринкових відносин / Б. Я. Панасюк // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 3–4. – С. 15–19.
8. Рекомендації щодо інтегральної оцінки обсягів тіньової економіки: Затв. наказом Міністерства економіки України від 3 червня 2005 р. № 156/7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kmu.gov.ua>.

9. Контроль іноземних суб'єктів господарювання над вітчизняними підприємствами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Gonta, O. I. (2011) Structuring of the external influences on the economy of the regions of Ukraine in the context of globalization. *Chernihiv's'kyu naukovyy chasopys. Seriya 1, Ekonomika i upravlinnya*, 1(1), pp. 21–29.
2. European Choice: Conceptual Foundations of strategies for economic and social development of Ukraine for 2002–2011: President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2002. (2002) K. : Inform.-vyd. tsentr Derzhkomstatu Ukrainy, 74 p.
3. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsional'noyi bezpeky» vid 19 chervnya 2003 p. № 964-IV (2003) *Ofitsiyyny visnyk Ukrainy*, 29, p. 1433.
4. Zakon Ukrainy «Pro Radu natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrainy» vid 5 bereznya 1998 r. № 183/98-VR (1998) *Ofitsiyyny visnyk Ukrainy*, 13, p. 482.
5. Korol, V. S. (2012) Models and strategies of development of Ukraine. *Modelyuvannya rehional'noyi ekonomiky*, 1(19), pp. 285–295.
6. Kurmaev, P. Yu. (2010) State regulation mechanism of economic security. *Sovremennyiy nauchnyiy vestnik. Seriya : Ekonomika*, 11, pp. 49–54.
7. Panasyuk B. Ya. (2010) State management in conditions of market relations. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 3–4, pp. 15–19.
8. Recommendations for integrated assessment of the shadow economy: approved by Order of the Ministry of Economy of Ukraine № 156/7 (2005) [Internet]. Available from : <<http://kmu.gov.ua>> [Accessed 3 June 2005].
9. Control of foreign entities on domestic enterprises [Internet]. Available from : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2014.

Рецензенти: О. В. Фінагіна, д.е.н., професор, зав. каф. економічної теорії та банківської справи ЧДТУ; М. М. Туріянська, д.е.н., професор Донецького інституту туристичного бізнесу.